

Inleiding

In een periode waarin de historiografie van de Vlaamse Beweging heel wat beoefenaars heeft, blijft de geschiedenis van de Franse Nederlanden of Frans-Vlaanderen nog een grote onbekende. In 1976 werd door de stichting Ons Erfdeel vzw het initiatief genomen een tweetalig jaarboek *De Franse Nederlanden - Les Pays-Bas Français* uit te geven, waarbij de bedoeling voorop stond op een verantwoorde wijze te informeren en verdere studie te bevorderen. Tot nu toe zijn we hoofdzakelijk aangewezen op een boek dat Luc Verbeke in 1970 liet verschijnen¹; het kan op talrijke plaatsen worden aangevuld en verbeterd.

Hoewel het gebied sedert de vrede van Nijmegen (1678) bij Frankrijk werd ingelijfd, is de Vlaamse volkstaal er nog niet volledig uitgestorven en is ze er haar verdedigers altijd blijven behouden. Die belangstelling voor de volkstaal ontstond nochtans pas op een georganiseerde manier vanaf het midden van de 19de eeuw, onder impuls van de Romantiek, op een ogenblik dat het verfransingsproces in de streek al flink gevorderd was. In 1853 werd inderdaad het *Comité Flamand de France* opgericht, dat liefhebbers van de lokale taal, geschiedenis en folklore rekruteerde uit de plaatselijke notabelen en geestelijken; het groeide uit tot een verdienstelijke wetenschappelijke vereniging, maar ondernam weinig of niets om het gebruik van de volkstaal in stand te houden. Na de eeuwwisseling zou het *Comité Flamand* zich aansluiten bij het overkoepelend orgaan van de regionalistische bewegingen in Frankrijk, de *Fédération Régionaliste Française*, maar de banden ermee werden nooit nauw aangehaald; voor zover we konden nagaan waren de contacten met andere regionalistische bewegingen ook bijna onbestaande. Tot 1918 zou het *Comité Flamand* de enige succesvolle regionalistische beweging in Frans-Vlaanderen

¹ L. Verbeke, *Vlaanderen in Frankrijk. Taalstrijd en Vlaamse Beweging in Frans- of Zuid-Vlaanderen* (Leuven, 1970).

zijn. Na de eerste wereldoorlog zou in die streek nochtans een regionalistisch reveil van de grond komen : nieuwe tijdschriften en verenigingen waren de uitdrukking ervan. De bekendste exponent van die herleving is het Vlaams Verbond van Frankrijk, ontstaan uit studiekringen van seminaristen, maar weldra uitgebreid met leken, die zich op een ruimer actieterrein gingen bewegen. Met J.-M. Gantois als de onbetwiste leider werden pogingen ondernomen om nieuw leven te blazen in het gebruik van de volkstaal, werd toenadering gezocht tot Belgisch-Vlaanderen en werden banden gesmeed met andere regionalistische bewegingen. Op het einde van de dertiger jaren zou Gantois met een kleine groep aanhangers extremistische stellingen beginnen aankleven en na de oorlog werd het Vlaams Verbond definitief opgedoekt.

Het leek ons voor het ogenblik nog onmogelijk om die hele geschiedenis in een wetenschappelijke studie uiteen te zetten ; we meenden dat pas een verantwoorde synthese zou kunnen worden geschreven wanneer een aantal degelijke monografieën voorhanden zullen zijn. Onze keuze viel uiteindelijk op een biografie van Prof. Dr. Kan. Camille Looten (1855-1941). Die was meer dan 40 jaar voorzitter van het *Comité Flamand* en ook erevoorzitter van het Vlaams Verbond van Frankrijk. Door dit dubbele engagement en door zijn lange leven — Looten werd 86 jaar — is hij een centrale figuur om een beter inzicht te verwerven in de regionalistische beweging in Frans-Vlaanderen. Het geleidelijk ontsluiten van de bronnen bracht nog een andere belangrijke component van zijn leven aan het licht : door zijn vriendschap met priester-volksvertegenwoordiger J. Lemire groeide bij Looten de betrokkenheid bij het socio-religieuze en politieke gebeuren van zijn tijd ; vooral dank zij hun correspondentie is het mogelijk zijn houding te bepalen in het socio-religieus antagonisme dat de hele 19de eeuw heeft gekenmerkt tussen wetenschap en geloof, traditie en moderne ideeënevolutie. Door de tijdgenoten werd Looten beschouwd als een vooraanstaand wetenschapsman, o.a. als een van de grondleggers in Frankrijk van de comparatieve methode in de literatuurwetenschap. Dit aspect konden we niet volledig uitdiepen omdat het een apart werk zou vergen en een grondige kennis van de taal- en literatuurwetenschap. Looten was ook doctor *honoris causa* van de Leuvense Universiteit.

Op het ogenblik dat we onze studie aanvatten stond de biblio-

theek De Franse Nederlanden te Kortrijk nog ongeveer in de kinderschoenen ; de uitbouw ervan verliep vrijwel parallel met ons persoonlijk heuristisch onderzoek. Dit belette niet dat we van meetaf aan met vrucht gebruik konden maken van het rijke boekenarsenaal dat daar was verzameld. De publikaties van het *Comité Flamand de France* en het Vlaams Verbond van Frankrijk brachten inderdaad al heel wat licht op de rol van Looten in de regionalistische beweging. Het driemaandelijks studieblad *Bulletin du CFF* bevat in een beknopte (en soms onvolledige) vorm de verslagen van de vergaderingen van de vereniging. De *Annales du CFF*, die minder regelmatig verschenen, zijn vooral interessant voor de artikels en monografieën die Looten hierin publiceerde en voor de ledenlijsten van de vereniging (met opgave van woonplaats en beroep). De tijdschriften die pas na de eerste wereldoorlog verschenen (*De Vlaemsche Stemme van Vrankrijk*, *De Torrewachter*, *Le Lion de Flandre*, *Le Beffroi de Flandre* ...) werden eveneens geraadpleegd. Het aantal artikels dat Looten in die bladen onder eigen naam publiceerde is vrij gering ; daarnaast zijn we aangevoerd op enkele algemene rapporten en verslagen van de congressen van het Vlaams Verbond van Frankrijk om een inzicht te verwerven in de rol die Looten in die beweging speelde. Naarmate de bibliotheek De Franse Nederlanden verder werd uitgebouwd, konden we naast de talrijke boeken en tijdschriften ook een nuttig gebruik maken van een gedeelte van de papieren van Vital Celen (brieven van J.-M. Gantois, een verslag van Looten over een oorlogsvergadering van het *Comité Flamand*, de papieren van M.-Th. de la Chapelle de Ternas en herinneringen van C. Rousseu over de werking van *Pro Westlandia*).

De rijkste bronnenverzameling voor deze studie vonden we terug in de *Ligue du Coin de Terre et du Foyer* te Parijs. Deze stichting van Lemire droeg na zijn dood in 1928 verder de zorg voor zijn volumineus persoonlijk archief, vooral onder impuls van zijn toegewijde secretaresse Suzanne Arbelet. De belangrijkste vrienden en correspondenten van Lemire werden verzocht om hun documentatie aan de instelling af te staan, teneinde tot een zo volledig mogelijke verzameling te kunnen komen. Op die manier vonden we ook de uitgebreide briefwisseling Looten-Lemire terug die zich uitstrekt over de periode 1884-1928. In dit niet-geïventariseerde archief vonden we ook briefwisseling terug tussen Looten en andere personen (R. en mevr. Saleilles, L. Birot). De dagboeken

en andere aantekeningen van Lemire (o.a. een reisverslag) lieten ons ook bij gelegenheid toe een beter begrip te krijgen van de houding van Looten. Naast het archief van Lemire wordt in de LCTF eveneens het persoonlijk archief van S. Arbelet bewaard ; we konden een nuttig gebruik maken van haar briefwisseling met Looten en van een beknopt dossier en biografische nota's die ze over hem aanlegde (naast dossiers over J.-M. Gantois en de regionalistische beweging, die we eveneens raadpleegden). In dezelfde instelling is er tenslotte een — weliswaar niet volledige — verzameling voorhanden van de *Cri des Flandres* (die we op sommige punten konden aanvullen met de fragmentarische verzameling van de *Archives départementales du Nord*), het strijdblad van Lemire, waarin Looten regelmatig publiceerde.

Opzoekingen in een aantal officiële archiefinstellingen leverden niet het verhoopte resultaat op. De gegevens die we konden verzamelen in de *Archives départementales du Nord* zijn nochtans niet onbelangrijk, hoewel ze onze concrete feitenkennis over Looten weinig hebben verrijkt. We leerden er aanvankelijk iets meer over de samenstelling van de familie Looten, over zijn vader-onderwijzer, de middelbare school waar hij studeerde, zijn lidmaatschap van de *Commission Historique du Nord* en zijn kandidatuur voor het *Légion d'Honneur*. Pas na het afleggen van een hele administratieve omweg kregen we inzage in de meest interessante documenten die we hier konden raadplegen : het betreft politierapporten over de regionalistische beweging in Frans-Vlaanderen voor de periode 1925-1935. De aard van die documenten moet ons aansporen tot enige voorzichtigheid : het feitenmateriaal dat ze bevatten is niet altijd correct en de interpretaties die aan bepaalde feiten en toestanden werden gegeven zijn voor discussie vatbaar ; dit belet niet dat we hierdoor een goed beeld krijgen van de houding van de autoriteiten tegenover de regionalistische beweging in het algemeen en Looten in het bijzonder. Naast hun onderlinge briefwisseling legden de politiediensten ook een interessante verzameling kranteknipsels aan. De meeste documenten nochtans die we in de ADN konden raadplegen dienden alleen als omkadering voor het geheel : het betreft vooral stukken die ons een beter inzicht konden geven in de toestand van de volkstaal in het onderwijs, dat van de catechismus in het bijzonder (met talrijke en interessante persknipsels). Complementair op die laatste reeks documenten waren de stukken die we inzagen in de *Archives Na-*

tionales te Parijs. Opzoekingen in de *Bibliothèque Nationale* te Parijs brachten alleen een brief van Looten aan Mgr. Lacroix aan het licht.

In de *Facultés Catholiques* te Rijsel, het dagelijkse leefmilieu van Looten, kon zijn bibliografie ongeveer volledig worden samengesteld. In de processen-verbaal van de faculteitsraad van de Letteren konden we een glimp opvangen van zijn activiteiten als professor en decaan. De overige documenten die ons ter beschikking werden gesteld waren alleen enkele (fragmenten van) afschriften van brieven van Looten. In het archief van het bisdom Rijsel konden alleen enkele beknopte (en onnauwkeurige) biografische nota's worden geraadpleegd. Het archief van het bisdom Kamerijk van voor 1914 daarentegen werd door brand grotendeels vernietigd; alleen een register met algemene beoordelingen over de seminaristen kon worden geraadpleegd.

Het belangrijkste archiefmateriaal dat we onderzochten in het AMVC te Antwerpen was de briefwisseling Looten - Celen, maar daarnaast kon ook een nuttig gebruik worden gemaakt van andere dossiers: *Comité Flamand de France*, *Pro Westlandia*, C. Rousseu en Vlaams Verbond van Frankrijk (vooral de brieven en de krantenknipsels). Een aantal andere dossiers die we in het AMVC inzagen leverden nochtans niet het gewenste resultaat op (J.A. Alberdingk Thijm, H. Allaëys, L. De Baecker, K. De Flou, Th. Sevens). De reisaantekeningen en dagboeken van P. Fredericq die we raadpleegden in de handschriftenafdeling van de universiteitsbibliotheek te Gent wierpen meer licht op diens plan tot opbeuring van de moedertaal in 1897 en de houding van Looten daar tegenover. In de omvangrijke en nog niet geordende briefwisseling van Fredericq en in het archief van het Willemsfonds werden geen verdere opzoekingen verricht omdat ze o.i. geen nieuwe elementen over Looten konden bieden. De overige niet uitgegeven bronnen die we nog onderzochten leverden niet veel meer op dan enkele kleine aanvullingen (in het archief Van Cauwelaert te Antwerpen, de stadsbibliotheek te Brugge en het archief van Charles Looten te St.-Winoksbergen, een neef van Camille en broer van de dichter Emmanuel Looten). De meest ontgoochelende vaststelling was dat we in de bibliotheek en het archief van het *Comité Flamand* te Hazebroek niet veel meer konden opvissen dan enkele krantenknipsels. Bij de uitgegeven bronnen tenslotte vonden we enkele

waardevolle gegevens terug in de briefwisseling tussen Looten en de dichter L. Bocquet.

De talrijke publikaties van Looten vormden uiteraard ook een belangrijke basis voor onze uiteenzetting. De enkele schriftelijke en mondelinge getuigenissen van personen die Looten hebben gekend waren van ongelijke waarde: de algemene balans van die getuigenissen was zwak voor de concrete feitenkennis, maar in enkele gevallen positief voor de weergave van het tijdsbeeld en het openen van voor ons nog onbekende perspectieven. Ze brachten ons alvast tot de overtuiging dat het rijke leven van Looten nog niet volledig zou kunnen worden uitgediept; er werden namen geciteerd van nog talrijke andere personen met wie Looten briefwisseling moet hebben gevoerd, maar waarvan tot nu toe niet het minste spoor werd gevonden, niettegenstaande de goede wil van familieleden (de families Reboux, Cochin, Blanckaert, Hazard, het archief van *La Croix du Nord*...). In een ultieme poging om onze verzameling nog aan te vullen werd een oproep gepubliceerd in het *Bulletin du CFF*, maar ook dit leverde niet het gewenste resultaat op.

Het grootste vraagteken blijft nochtans berusten op het oorspronkelijk archief van Looten zelf. Uit briefwisseling tussen S. Arbetet en een nicht van Looten, mevr. Bar-Hazard, blijkt dat dit archief aanvankelijk werd toevertrouwd aan kan. Leman op de katholieke faculteiten te Rijsel in de loop van 1942. Wat er sindsdien mee gebeurde kon niet meer worden achterhaald. Het persoonlijk archief van Looten wordt voor het laatst vermeld in een artikel van J.-M. Gantois in 1953², maar waar en wanneer hij het had geraadpleegd blijft een vraagteken. Er werden ons ongeloofwaardige verhalen voorgeschoteld over een soort geheim genootschap dat dit archief zou bewaren maar het pas 40 jaar na de dood van Looten zou openstellen (i.e. 1981), maar op die manier worden ernstig heuristisch en historisch onderzoek alleen maar belemmerd.

Om binnen een redelijke termijn met ons proefschrift klaar te komen werden de regionale kranten — die overigens soms maar erg fragmentair bewaard zijn — nog niet systematisch onderzocht; een aantal kranten werden wel nagezien voor de periode rond de jaarlijkse congressen van het Vlaams Verbond, maar die leverden

² In de bibliografie vermeld onder L. Bertram.

alleen artikels op van informatieve aard en waren dus weinig relevant. Bovendien achtten we ons voorlopig van die opdracht ontslagen omdat heel wat interessante knipsels werden teruggevonden (in het AMVC, de bibliotheek van het CFF te Hazebroek, de LCTF te Parijs en de politierapporten en dossiers betreffende de Vlaamse catechismus in de ADN en de *Archives Nationales*). De kranten waarin Looten zelf publiceerde of waaraan hij interviews toestond werden uiteraard wel geraadpleegd (voor de *Journal de Roubaix* gebeurde dit systematisch voor de jaren 1923-1933). Voor de weerklank van het regionalisme in Frans-Vlaanderen in Vlaamse periodieken tenslotte werd alleen het weekblad *Vlaanderen* systematisch onderzocht voor de jaren 1922-1933, in onze benieuwdheid om na te gaan in hoever de Franse Nederlanden de aandacht wecten van dit blad dat bij uitstek de Grootnederlandse idee proclameerde.

*
**

Aan het einde van deze inleiding past het enkele woorden van dank te richten aan de vele personen die mij bij deze studie hebben begeleid. Op de eerste plaats gaat mijn dank naar mijn gewaardeerde promotor Prof. Dr. L. Wils, niet alleen omwille van zijn wetenschappelijke adviezen, maar ook voor de interesse die hij van meet af aan voor ons onderwerp heeft betoond en voor de manier waarop hij ons aanzette tot volharden. Met gevoelens van diepe erkentelijkheid denk ik ook terug aan alle heren professoren van de afdeling Moderne Geschiedenis van de Katholieke Universiteit te Leuven, voor de degelijke vorming die ze me hebben meegegeven ; speciaal bedank ik Prof. Dr. Kan. J.-M. De Smet die mijn licentieverhandeling leidde.

Deze studie zou niet mogelijk geweest zijn zonder de hulp die ik van talrijke personen mocht ontvangen. Mijn dank gaat uit naar Dr. E. Defoort, bibliothecaris van de Universitaire campus te Kortrijk, naar de heer P. Pulby, afgevaardigde-beheerder van de *Ligue du Coin de Terre et du Foyer* te Parijs, om de vele faciliteiten die hij ons gaf bij de raadpleging van het archief Lemire ; naar de Vlaamse Leergangen te Leuven die ons voor een jaar een studiebeurs ter beschikking stelden en de Vlaamse Wetenschappelijke Stichting die het ons financieel mogelijk maakte enkele studiereizen naar Parijs te ondernemen ; naar inspecteur C. Moeyaert, die

me Frans-Vlaanderen leerde kennen en liefhebben en bij wie ik altijd raad en steun vond ; naar kan. M. Spanneut, decaan van de faculteit der Letteren aan de Katholieke Faculteiten te Rijsel, die ons veel gewaardeerde inlichtingen verschafte en naar Prof. Dr. L. Milis van de Gentse Rijksuniversiteit, die ons wees op de dagboeken van Fredericq. In alfabetische volgorde vermeld ik mijn vele correspondenten, die elk op hun manier een steentje hebben bijgedragen om deze studie tot een goed einde te brengen : M. Bécamel, J. Belle, L. Berthe, H. Blanckaert, P. Blanckaert-Dewaele, J. Boets, R. Boudens, J. Boulange, N. Bourgeois, A. Braems, Mevr. V. Celen, E. Coornaert, C. Coppens, J. Coppin, Yv. de Billy, R. Delamonica, A. Demedts, J. Demey, M. Devos, M. De Vroede, C. D'haen, R. d'Halluin, Mevr. L. Dösfel, H. Dupont, G. Fabre, P. Favoreau, A. Ficherouille, C. Galtier, R. Giraud, C. Goyard, R. Hazard, Y.-M. Hilaire, A. Lepoutre, A. Lescroart, Ch. Looten, Em. Looten, A. Lowyck, F. Machelart, G. Mathon, J.-M. Mayeur, P. Melchior, C. Moeyaert, L. Moreel, A. Prévost, P. Pulby, P. Rafroidi, J.P. Ribaut, G. Robinet, J. Roegiers, W. Rombauts, J. Ruyschaert, L. Simons, M. Maes, G. Struyf, W. Thys, L. Vansteenbergh, L. Verbeke, Th. Vergriete, M. Vermeersch, C. Wyffels, de priesters van het H.-Hart te Rome, de procureur van het Frans Seminarie te Rome, de stadsbibliothecaris van Boulogne-sur-Mer, de burgemeester van Roubaix, de president van het Grootseminarie te Brugge.

Een diepgemeend woord van dank gaat naar mijn lieve vrouw, voor het geduld dat ze voor haar onhandige wetenschapper heeft opgebracht en voor de enorme steun die ze voor mij betekende.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door de steun die we kregen van de Universitaire Stichting en van de Commissie voor Publikaties van de Katholieke Universiteit te Leuven. We danken de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Leuvense Universiteit die dit werk heeft willen opnemen in haar reeks publikaties. De stichting Ons Erfdeel vzw stelde ons enkele clichés ter beschikking om dit werk te illustreren, waarvoor eveneens onze dank.